

TÜRK İSTİKLÂL SAVAŞI (1919-1922)'NİN DÜNYA ASKERLİK TARİHİNDEKİ YERİ

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. Savaşın Yapısı ve Ana Hatları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Atatürk (1881-1938), söylevlerinin birinde, "Savaş, hayatî ve zarurî olmalıdır. Millet-in hayatı tehlikeye düşmedikçe, savaş bir cinayettir"¹ demiştir. Savaşın bu karakteristik tanımlaması, bir Batılı otorite tarafından "...yüzlerce yıllık tarihinin en dikkate değer olaylarından biri..."² olarak nitelenen Türk İstiklâl Savaşı'nın (1919-1922) dayandığı haklı felsefeyi de gözler önüne serer. Bu savaş, I. Dünya Savaşı'nı (1914-1918) izleyen çok kritik bir dönemde meydana gelmiştir. Atatürk, savaşın yarattığı acıklı durumu, kendisine özgü kesin gözlemlerle, tarihî "Nutuk"ta şöyle açıklar (özet): "Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Büyük Savaş'ta (I. Dünya Savaşı) yenilmiş. Osmanlı ordusu, her tarafa zedelenmiş ve şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca, millet, yorgun ve fakir bir durumda... Hükûmet aciz, haysiyetsiz ve korkak... Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış... birer bahane ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da, Adana ili Fransızlar; Urfa (Şanlıurfa), Maraş (Kahramanmaraş) ve Ayıntap (Gaziantep) İngilizler (daha sonra Fransızlar) tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafa yabancı subay ve memurları ile özel ajanlar faaliyette. Nihayet, 15 Mayıs 1919'da İtilâf devletlerinin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkarılıyor. Bundan başka; memleketin her tarafında Hıristiyan azınlıklar, gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çöktürmeye çalışıyorlar..."³.

Türk İstiklâl Savaşı ulusal egemenlik, bağımsızlık ve yurt bütünlüğünü korumak için Türk milleti tarafından girilmiş millî bir

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 124.

² A SPEECH delivered by GHAZI MUSTAPHA KEMAL, K.F. Koehler, Leipzig, 1929, p. 1.

³ M. Kemal Atatürk, Nutuk I, İstanbul, 1967, s. 1.

mücadeledir. Bu mücadele, Doğu Anadolu'da Ermeni kuvvetlerine; Güney Anadolu'da Fransızlara ve onlar tarafından yönetilen Ermenilere; Batı Anadolu'da Yunan ordusuna ve yurdun çeşitli kesimlerinde, Osmanlı Hükûmeti tarafından düzenlenmiş veya kısıktılmış gerici kuvvetlere karşı yürütülmüştür. Böylece; savaş, sadece dış düşmanlara karşı girişilmiş bir çarpışma olmayıp; aynı zamanda, bir ihtilâldir de. Bu bakımdan, kurtuluş savaşları arasında benzeri pek az olan bir örnek sayılmalıdır.

Üç yıl sürmüş olan Türk İstiklâl Savaşı, genel olarak üç safhaya ayrılır. Toparlanma safhası olan I. Safha, 1919-1920 dönemini kapsar ve her şeyden önce Türk savunma gücünün düzenlenmesi ve geliştirilmesi ile göze çarpar. Bu safhadaki önemli olaylar arasında özellikle ikisi, üzerinde durulmaya değer. Bunlardan ilki, daha önce sözü edilen, Yunanlıların İzmir çıkarmasıdır. Mondros Ateşkes Anlaşması'na (30 Ekim 1918) açıkça aykırı olan bu saldırı, hiç kuşkusuz, mahallî bir harekât değildi. Çünkü; Yunanlılar, başlangıçtan itibaren, geçici bir işgal amacı ile değil; fakat, Megali İdea'nın bir parçası olarak, Batı Anadolu'ya sürekli bir ilhak için geldiklerini açığa vurmuşlardır. Bu girişim, Türkler üzerinde, ne kadar savaş yorgunu olurlarsa olsunlar, derin bir etki yaptı ve kendilerini savunma kararlılığı bakımından bir kıvılcım yarattı. Çünkü; Türkler, bu Yunan saldırısını sadece özvarlıklarına yönelik bir tehlike değil; aynı zamanda, dayanılmaz bir aşağılama duygusu da sayıyorlardı. Bu safhadaki diğer önemli olay da, yine bir karaya çıkıştır; fakat bu kez, Çanakkale Muharebelerindeki (1915) parlak başarıları nedeni ile, bir İngiliz otoritesi tarafından "Mukadderat Adamı" olarak nitelenen seçkin bir Türk askerinin, Mustafa Kemal'in çıkışıdır. Yunanlıların İzmir'e acıklı çıkışından tam dört gün sonra, 19 Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da karaya ayak basar. İlk bakışta bazı zararlı yarı askerî teşkilleri dağıtmak veya silâhsızlandırmaktan sorumlu idi; fakat, aslında, ulusun liderliğini üstlenerek, onu utanç verici ve yok olmaya yönelik bir durumdan, özgürlüğe ve güce kavuşturmak hususunda kesin kararlı bulunuyordu.

İkinci safha, 1921 yılını kapsar ve çok daha sert bir Türk savunması ile dikkati çeker. Özellikle, Sakarya Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921), sözü edilmeye değer. Bu muharebede; Türk ordusu, saldırgan kuvvetlerin doruk noktasına ulaşmış olan stratejik taarruz yeteneğini kırmak ve savaşın sonuna kadar onları stratejik savunmada kalmaya zorlamak suretiyle, savaşın kaderini değiştiren parlak bir zafer kazanmıştır.

1922 yılını kapsayan üçüncü safha, askerî alanda, savaşın son ve kesin dönemidir. Bu safhanın en önemli olayı, kesin sonuçlu Başkumandan

Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922)'ni de içine alan Büyük Taarruz'dur (26-30 Ağustos 1922). Bu son safhada Türk ordusu, düşmana karşı ezici bir zafer kazanmıştır. Böylece; Türk kuvvetlerinin aralıksız takibinin bir sonucu olarak, Eylül 1922 ortasına kadar, Anadolu topraklarında hiçbir Yunan askeri kalmamıştır. Bununla beraber; Türk ordusunun görevi henüz sona ermemiştir. Avrupa Türkiyesi, Doğu Trakya, hâlâ kurtuluşu bekliyordu. Bu nedenle; Türk kuvvetlerinin büyük kısmı, artık, Doğu Trakya'ya geçmek ve Yunanlıları oradan da atmak üzere; kuzeye, Boğazlar'a doğru ilerliyordu. Fakat; Çanakkale Boğazı, henüz, müttefikler arası bir kuvvetin işgali altında idi. Her ne kadar, Fransız ve İtalyanlar kendi paylarına düşen birlikleri hemen çekmişlerse de, İngiliz birlikleri yerlerinde kalmıştı. Durum çok kritikti ve bir aralık Türk ve İngiliz birlikleri arasında bir çatışma çok yakın görünüyordu. Nihayet, Mustafa Kemal'in iradesi üstün geldi ve 11 Ekim 1922'de, Mudanya'da, bir ateşkes anlaşması imzalandı. Bu anlaşma hükümlerine göre; İtilâf devletleri İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya'da Türk egemenliğinin yeniden kurulmasına razı oluyorlardı. Böylece; Türk İstiklâl Savaşı, Türkleri çoktan hak ettikleri bir zaferle taçlandırarak, sona erdi. Bunu hemen, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile sağlanan siyasal bir zafer izledi. Bu konu ile ilgili olarak, çağımızın tanınmış tarihçisi Arnold Toynbee'nin bir değerlendirmesini sunmak isterim: "...ve dünya, yenilmiş ve görünüşte parçalanmış bir ulusun daha önce benzeri olmayan şekilde harabeler arasından nasıl yükseldiğine, dünyanın en büyük milletleri ile kesin bir eşitlik çerçevesinde tartıştığına ve Büyük Savaş'ın aşağılanmış galiplerinden kendi ulusal isteklerinin hemen hemen her birini kazandığına şahit oldu..."⁴.

II. Savaş İle İlgili Unsurların Kısa Bir Değerlendirmesi

Her şeyden önce, Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından en iyi şekilde dile getirilen hâkim bir faktöre işaret etmek isterim: "... Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklâl ile sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâl-den mahrum bir millet, medenî insanlar karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye lâyık olamaz... Halbuki; Türk'ün haysiyet, izzetinesis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır (yeğdir). O halde, ya istiklâl, ya ölüm!"⁵. Son dört kelime, Millî Mücadele'nin sloganı olarak, bütün ülkeye kısa

⁴ Arnold J. Toynbee, Turkey, New York, 1927, p. 115.

⁵ Nutuk I, s. 13.

sürede yayıldı. Ayrıca, bir noktayı daha belirtmeliyim: Türk İstiklâl Savaşı, hazırlıklar bakımından, diğer herhangi bir savaştan farklıdır. Diğer bir deyişle, ulusal stratejinin politik, ekonomik, psikolojik, askerî vb. bütün unsurları, ancak savaşın akışı boyunca düşünülmüş, plânlanmış, geliştirilmiş ve gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan, topyekûn savaş türünde benzer-siz bir örnektir.

Bu savaşta stratejik alanda ilk amaç, çok cepheli harekâtı, mümkün olduğu kadar kısa bir sürede, tek cepheli harekâta dönüştürmektir. Bu konuda Türkler, düzenli (muvazzaf) ve düzensiz birliklerin hepsi dahil, bütün birliklerin *iç hatlarda manevra* esasına göre kullanılmasında *zaman* ve *saha* faktörlerinden en iyi biçimde yararlanmak suretiyle, dikkate değer bir yetenek göstermişlerdir. Bu strateji, hiç kuşkusuz, büyük zorlukların yenilmesini zorunlu kılıyordu. Bu bakımdan; ünlü bir stratejistin, Carl von Clausewitz'in şu görüşünü aktarmak isterim: "...Stratejide her şey basittir, fakat o derece kolay değildir..."⁶. Türklerin savaşla ilgili stratejik uygulamalarında, bütün savaş prensipleri; özellikle, "hedef, manevra, siklet merkezi, kuvvet tasarrufu, taarruz ve baskın", paylarına düşen önemli rolleri oynamışlardır. Bu hususta Büyük Taarruz, dikkate değer bir örnektir.

Taktik alanda ise, "amaçların eldeki olanaklarla uyumlu olması", Türkler tarafından göz önünde tutulan başlıca ilke idi. Buna göre; uygulanması mümkün muharebe şekilleri duruma uygun olarak ve ilgili savaş prensiplerinden en iyi biçimde yararlanılarak kullanıldı. Sakarya Muharebesi bu alanda seçkin bir örnektir ve Mustafa Kemal (Atatürk)'in belirttiği gibi, "orada, milletin istiklâl fikri ile (diğer) bir milletin istilâ ve yağma fikri birbiriyle boğuştu". Bu muharebede, I. Dünya Savaşı'nın *hat savunmasının* değil; dengeli bir genişlik ve derinliğe dayanan ve karşı taarruza ön plânda yer verilen *oynak savunma* ile *mevzi savunmasının* bir karışımı olan çağdaş savunma sisteminin ilk örneklerini görebiliriz. Bu muharebe ile ilgili etkileyici bir değerlendirme olarak, bir Amerikalı yazarın kitabından aldığım kısa bir pasajı sizlere aktarmayı yararlı buluyorum: "Sakarya kıyılarındaki Türk zaferi, Yakın ve Orta Doğu'nun siyasal yüzünü kökünden değiştirmiştir. Batı, 200 yıldan beri yaşlı Osmanlı İmparatorluğu'nu hırpalıyordu. Fakat; Sakarya nehrinde, Türk'ün kendisi ile karşılaşmış ve Türk'e dokunduğu an, tarihin akışı değişmiştir. Tarih, bir gün, Sakarya kıyılarındaki bu pek az bilinen çarpışmanın, çağımızın kesin sonuçlu muharebelerinden biri olduğunu anlayacaktır..."⁷.

⁶ Carl von Clausewitz, On War, London, 1968, p. 243.

⁷ Clair Price, The Rebirth of Turkey, New York, 1923, p. 205.

Şimdi çok önemli diğer bir soruna, *lojistik sorununa* değineceğim. Gerçekten; en düşük düzeyde bile olsa harekât ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir lojistik destek yeteneği geliştirmenin büyük bir çaba ve buluculuğu gerektirdiğini söylemekte hiçbir abartma yoktur. Ancak milletçe gösterilen fedakârlıklar ve etkili bir liderlik sayesinde; tam zamanında, âdeta yoktan denebilecek bir lojistik destek mekanizması yaratılmıştır. Buna göre; bu başarı, topyekûn savaş doktrininde seçkin bir örnek oluşturur.

Nihayet, liderlik konusuna da kısaca değinmeliyim. Bu savaşta Türkler, savaş tecrübeli bir komuta kadrosuna sahip oluşları nedeniyle, liderlik bakımından, düşmanlarına karşı belirgin şekilde üstündüler. Özellikle; Millî Mücadele'nin Önderi Mustafa Kemal (Atatürk), bir Amerikalı otoritenin dediği gibi, "Çanakkale'de ve Suriye'de İngilizlere karşı kazandığı başarılar nedeniyle, bütün Türkler için büyük bir kahraman olarak ve müttefiklere esir olmamak için direnmek isteyenlerin gözünde bir güç ve umut kaynağı oluşturarak..."⁸ engin bir prestije sahipti. Kendisinin askerlik kariyeri, tam anlamıyla "doğuştan lider" olduğunu kanıtladığı gibi, Batılı bir profesörün nitelediği gibi de, "...hiç kuşkusuz, askerî bir dâhi idi..."⁹. Toynbee'ye göre ise, "Mustafa Kemal, parlak bir asker, azimli ve bağımsız karakterlidir... memleketini yüksek bir prestij ve güce ulaştırmış ve tarih sayfalarında kendisine müstesna bir yer sağlamıştır..."¹⁰. Gerçekten de; bir İngiliz yazarının sözleri ile, "Mustafa Kemal, kişiliğinin her yönü ile büyük bir insan idi. Tarih, O'nu Türk milletinin en şanlı evlâtlarından biri ve insanlık dünyasının gerçek bir gururu olarak sayacaktır"¹¹.

III. Sonuç

Sonuç olarak; Türk İstiklâl Savaşı'nın, ulusal egemenliği, bağımsızlığı ve yurt bütünlüğünü korumak üzere girişilmiş bir millî mücadele olduğunu ve tam anlamıyla haklı bir karakter taşıdığını vurgulamak isterim. Bu savaş, askerî bakımdan, kesin sonuçlu bir Türk zaferidir ve Mustafa Kemal (Atatürk)'in tanımladığı gibi, "Anadolu Zaferi, bir millet tarafından beslenen bir idealin ne kadar güçlü olduğunun en iyi ifadesidir". Siyasal bakımdan ise, kritik bir bölgeye makul bir istikrar ve güvenlik sağlamıştır. Bundan başka; özgürlükleri için çalışan milletlere de bir cesaret, heyecan ve umut kaynağı olmuştur; hâlâ da öyledir.

⁸ Elaine D. Smith, Turkey, Washington, D.C., 1959, p. 9.

⁹ Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, 1963, p. 29.

¹⁰ Toynbee, p. 78-79.

¹¹ David Hotham, The Turks, London, 1972, p. 215.